

Μάθημα 8ο

Ομήρου, Ιλιάδα, Ραψωδία Α΄.

Ο Ιωάννης Φωτιάδης γεννήθηκε στην Κρώμνη του Πόντου το 1871. Δάσκαλος, συγγραφέας και μεταφραστής, αδελφός του Γ. Φωτιάδη, συγγραφέα του «Λαζάραγα» ή «Τα σκοτάδια». Αποφοίτησε από το «Φροντιστήριο Τραπεζούντος» και εργάστηκε στο ίδιο σχολείο ως δάσκαλος. Το 1891 έρχεται στη Θεσσαλονίκη με υποτροφία της κοινότητας Τραπεζούντας και φοιτά στο Διδασκαλείο. Το 1899 φεύγει στο Βατούμ και διδάσκει σε ελληνικά σχολεία. Γράφει άρθρα στο περιοδικό «Κομμουνιστής» και κάνει πολλές μεταφράσεις από τα ρωσικά. Μεταφράζει ακόμη τη «Λυσιστράτη» και το Α΄ της Ιλιάδας στην Ποντιακή Διάλεκτο. Όλα αυτά με τη φωνητική ορθογραφία, σύμφωνα με τη Γραμματική του Γιάννη Κανονίδη-Τοπχαρά, με τον οποίο εξορίστηκαν το 1937 στη Σιβηρία, όπου και πέθαναν.

Η οργή του Αχιλλέα

Ποίος κρατεί σε, δέβα χάθ', 'κί θα παρακαλώ σε.
Αλλ' Αχαιοί ας είν' καλά, τ' εμά τα παλικάρα
κι ο Ζεύς ο παντοδύναμον τίναν εγώ λατρεύω.
Ζατί εσέν 'νεράστα σε, ν' ελέπω σε 'κί θέλω,
ντο ξέις α(γ)ίκον άσκεμον πιτσιμί και χαραχτήραν,
ντο αγαπάς τα σκάνταλα κι η ψη σ'είν' τα κ(γ)αβγάδας.
Κι ατώρα ώρα σου καλή, κανείνας 'κί κρατεί σε,
κανείς τ' εσόν ανάγκην 'κ' έχ', και τσι παρακαλεί σε;
Και για να σπάντς κι άλλο πολλά, ν' εβγαίντς ασ' σα πετσία σ',
αλλ' έναν κι άλλο ας λέγω σε κι ας καίεται η καρδιά σ'.
Όπως Απόλλων ασ' εμέν' αρπάζ' την Χρυσηίδα,
αέτς εγώ ασ' εσέν' θ' αρπάζω την Βρισηίδα,
την κόρ' την χιλεπλούμιγον, με τα ρουδένα μάγ'λα.
Θα δείκνω πόσον χαμελά ευρίουσ'ν ασ' εμέναν
εσύ και όλ' που με τ' εμέν παδκίζ'νε να μετρίουν.
Επέρεν βρούλαν Αχιλλεύς, εκάεν, εμανιέν,
'κ' εξέρ' ντο πρέπ' για να ευτάει, 'ς σα δίχωτα ευρέθεν.
'Σ ση Αγαμέμνου να καρφών'το στήθος της σπαθέαν,

γιόξα ν' ευτάει υπομονήν, να μη εβγάλ' λαλίαν.
 Κι εκεί που έτοιμος θα σύρ' ασ' σο θεκάρ' την κάμαν,
 η κόρ' η μεγαλόχαρη επρόφτασεν τη Δία,
 η Αθηνά, και σύρ' ατον ασ' σα ξανθά μαλλία.
 Έσ' ατόν μόνον ορατή, οι άλλ' ατέν' κ' ελέπ' νε.
 Εῶάδεψεν, κλώσταν οπίσ, τερεί ο Αχιλλέας.
 Οπίσ' ατ' στέκ' η Αθηνά, η γαλανοματούσα,
 θεά τρανή και ξακουστή τη Δία θα(γ)ατέρα.

Μεταφρασμένη στην Ποντιακή Διάλεκτο από τον Ιωάννη Φωτιάδη

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

τίναν = εκείνον που
 ζατί, ζατέν, ζατού = κυρίως, λ. τουρκ. zaten
 'νεράστα, ενεράστα = σιχάθηκα, νεράσκουμαι = αποστρέφομαι, αηδιάζω,
 ανα + εράσκομαι
 πισίμ, (το) = σχέδιο, τρόπος, εδώ χαρακτήρας
 τσι = ποιος, αναγραμματισμός
 σπάντς = αγανακτείς, σπάνω. Έσπασα ασ' σο κακό μ'
 'κ' έχ (ουκί έχει) = δεν έχει
 να εβγαίντς ασ' σα πετσία σ' = να θυμώσεις πολύ
 ντο = που, τι
 αέτσ' = έτσι
 χιολοπλούμιγον = πολύχρωμο, με έγχρωμα σχέδια, μεσν. πλουμίν < λατ. plu-
 ma = φτερό
 ρουδένα = κόκκινα. Ρούδιν < ροιά = ρόδι
 βρούλα (η) = φλόγα, λ. γαλλ. bruler = καίω
 επέρεν βρούλαν = θύμωσε πολύ
 η καρδία μ' βρουλακίζ' = θλίβομαι πολύ
 δίχωτα, δίχουτα = με δύο γνώμες. Ομηρικό δίχα
 είμαι 'ς σα δίχωτα = είμαι ανάμεσα σε δυο γνώμες
 γιόξα, γιόχσα και γιόξαμ = μήπως, επειδή, λ. τουρκ. yoksa
 κάμα (η) = σπαθί, χατζάρι, λ. τουρκ. kama
 εῶάδεψεν = σάστισε, ῶαδεύω, λ. τουρκ. şaşırmak
 να μετρίουν = να αναμετρηθούν
 'ς σα = στα

Το αλφάβητο στη φωνητική ορθογραφία έχει είκοσι γράμματα. Ένα -ι-, ένα -ο-, το υ ως -ου και δεν χρησιμοποιεί τα διπλά σύμφωνα ξ, ψ, αλλά τα -κσ και -πσ. Αντιτίθεται στην ιστορική ορθογραφία.

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

1. Συναλοιφή.

Συναλοιφή, δηλαδή συγχώνευση δύο φθόγγων σε ένα νέο με διαφορετική προφορά (όταν είναι άτονα ή τονίζεται το δεύτερο). Οι φθόγγοι, που προκύπτουν από τη συναλοιφή, είναι: ε + α, ι + α, ι + ο, ε + ο έχουν μέση προφορά και γράφονται ως α, ο.

ε + α = α με μέση προφορά ανάμεσα σε ε και α όρνεα → όρνα, εννακόσα

ι + α = α με μέση προφορά ανάμεσα σε ε και α χέρια → χέρα, δακόσα, χίλια → χίρα

ι + ο = ο, ε + ο = ο, με μέση προφορά ανάμεσα σε ε και ο π. χ. άγριος → άγρος, παλαιώνω → παλόνω, ήλιος → ήλος, άγιος → άος.

Το α, ο κατά ιδιώματα μετατρέπονται σε καθαρό -ε ή καθαρό -ο.

Στη γραφή θα τα συναντήσουμε και:

υ + α = α δάκρυα και δάκρυα (με αφομοίωση)

ει + α = α, γενειάτες → γενάτες

αι + ο = ο, σπήλαιον → σπέλον

οι + α = α, έννοια → έννα.

Υπάρχουν και περιπτώσεις, που δεν γίνεται συναλοιφή, π.χ. βασιλέας, βαρέα (για μετρικούς λόγους).

Συναλοιφή έχουμε και ανάμεσα σε δύο λέξεις:

π.χ. θέλει τον → θέλ' ατον, φέρει ατον → φέρ' ατον.

πότε ατων → πότε' ατων,

2. Επίθετα .

Τα επίθετα της Διαλέκτου είναι:

A. Πρωτόκλιτα σε -ης, -ής, -ούς, -έας, -άρης, -ας.

B. Δευτερόκλιτα σε -ος -έσσα -ον.

Γ. Τριτόκλιτα σε -ύς -έσσα-ύ.

Ενικός Αριθμός			
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ονομ.	χορτασμένος, χορτασμένον	χορτασμέντζα	χορτασμένον
Γεν.	χορτασμέν(ου), χορτασμένονος	χορτασμέντζας χορτασμέντζαν	χορτασμέν(ου)
Αιτ.	χορτασμένον		χορτασμένον

	Πληθυντικός Αριθμός	
	Αρσενικό & θηλυκό	Ουδέτερο
Ονομ.	χορτασμένοι και χορτασμέν'	χορτασμένα
Γενικ.	χορτασμένων	χορτασμένων
Αιτ.	χορτασμένους, χορτασμέντες	χορτασμένα

(Για την κλίση των επιθέτων βλέπε *Ιστορική Γραμματική της Ποντικής Διαλέκτου*, Α. Α. Παπαδόπουλου, σελ. 51-56).

	Ενικός αριθμός		
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ονομ.	καλός	καλέσσα	καλόν
Γεν.	καλού	καλέσσας	καλού
Αιτ.	καλόν	καλέσσαν	καλόν

εγάρφω
καυδι, άδυέγος,
καλός, καλέσσα,
καλού
καλόν

	Πληθυντικός αριθμός		
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ονομ.	καλοί	ίδιο με το	καλά
Γεν.	καλών	αρσενικό	καλών
Αιτ.	καλούς		καλά

καλόν, καλέσσαν,
καλόν

Κλίση επιθέτων τουρκικής προέλευσης.

	Ενικός αριθμός		
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ονομ.	μερχαμετλής	μερχαμετλήσσα	μερχαμετλήν
Γεν.	μερχαμετλή	μερχαμετλήσσας	μερχαμετλή
Αιτ.	μερχαμετλήν	μερχαμετλήσσαν	μερχαμετλήν

νοϊτλή, νορχατλή,
μερχαμετλή,
μερχαμετλή,
μερχαμετλή

μερχαμετλής=οικτίρων, επιεικής

	Πληθυντικός αριθμός		
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ονομ.	μερχαμετλήδες	ίδιο με το	μερχαμετλήα
Γεν.	μερχαμετλήδων	αρσενικό	μερχαμετλήων
Αιτ.	μερχαμετλήδες		μερχαμετλήα

	Ενικός αριθμός		
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Όνομ.	τρανός	τρανέσσα	τρανόν
Γεν.	τρανού	τρανέσσας	τρανού
Αιτ.	τρανόν	τρανέσσαν	τρανόν

	Πληθυντικός αριθμός		
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Όνομ.	τρανοί	ίδιο με αρσενικό	τρανά
Γεν.	τρανών		τρανών
Αιτ.	τρανούς		τρανά

	Ενικός αριθμός		
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Όνομ.	μαναχός	μαναχέσσα	μαναχόν
Γεν.	μαναχού	μαναχέσσας	μαναχού
Αιτ.	μαναχόν	μαναχέσσαν	μαναχόν

	Πληθυντικός αριθμός		
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Όνομ.	μαναχοί	ίδιο με αρσενικό	μαναχά
Γεν.	μαναχών		μαναχών
Αιτ.	μαναχούς		μαναχά

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

Κερέκη: Ούστ.....ούστ...πακλαεύτ' απαδακέσ', αφορισμένον καίπανάν..ούστ...
 Σοφία: Χα, ξαν' ντ' έπαθες, νέψια; ετελέθην η γειτονία, με τα κουταβόπα ερχίνεσες και τουσεύ'ς;

Κερέκη: 'Μώ την πλάση σ' και την καρή σ', ξαν' εγώ είμαι η κακέσσα; Α(β)ούτο το κουλλυρόσκυλο σ' όλον την ημέραν 'ς σ' αυλία μ' κέσ', φτυλακίζ'νε τα κοσσάρας-ι-μ', πάνε και ωβάζ'νε 'ς σα καφούλα. Αλλομίαν δαβαίν' το συνόρ'-ι-μ', τσακώνω τα ποδάρα τ'.

Σοφία: Κουταβόπον έν' κ' ελέπ'ς ατο; παίζ', ζεμίαν 'κ' ευτάξι.

Κερέκη: Κουταβόπον έν' ε; κι αύότο ντο έν'; γιαμ' έν' φουρκιγμένον πουλόπον;

Σοφία: Ψοφεμένον έν'. Τον βίον θα φάεις ατον. Ατό ασ' σην πείναν εψόφε-
σεν.

Κερέκη: Ψοφεμέντσα είσαι εσύ κι όλον το μιλλέτ' -ι-σ', ντο θα μαθίεις εμέναν
πώς τερούν τον βίον...νεραξία, να ψοφάς και να χά'σαι και γλυτώνω ασ'
σον κακόν τον γειτονάν...ήμαρτα.. ήμαρτα...Θεέ μ', ξαν' εκολατίγα πρωί
πρωί....

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

πακλαεύτ' = ξεκουμπίσου, πακλαεύω, λ. τουρκ. raklamak = καθαρίζω

καϊπανάν = ύπουλο, μουλωχτό, λ. τουρκ. kayrak

νέψα < νέπρισσα = καλέ, μωρή, κλητική προσφώνιση

νέπε, νέπρε < νε + μπρέ το αρσεν.

τουουδού'ς = μαλώνεις, λ. τουρκ. donusmek

'μώ < αμώ < γαμώ, σε επιφωνηματική χρήση το 'μώ = σε καλό σου, τι λες!

'μω την πίστη σ' = περίεργο πράγμα

καρή και γαρή = γυναίκα, λ. τουρκ. kari

κουλλυρόσκυλον από το ρήμα κουλλυράζω = αφοδεύω (κολλύριον = μικρό
ψωμάκι)

φτυλακίζ'νε = τρομάζουν, σπαρταρούν, φτυλακίζω < πτίλον = φτερό. Σχετ.

φράση: η καρ-δία μ' φτυλακίζ'

καφούλα = θάμνοι, λ. τουρκ. kaful < kafil = θαμνώδης περιοχή

γιαμ = μήπως

φουρκιγμένο = πνιγμένο, φουρκίζω μεσκ. φουρκίζω < furka = αγχόνη, λ. λατ.

τερούν = εδώ διατρέφουν, περιποιούνται. Τερώ < τηρώ αρχ. = βλέπω

βίον = περιουσία, ζωντανά

νερεξία ή νερεσία = σιχαμένη, νεράσκουμαι < ανά + εράσκομαι -εράω -ώ

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Να εντοπίσετε τα επίθετα των κειμένων και να τα κατατάξετε κατά κατηγο-
ρία.

Γιατί οργίζεται η Κερέκη (στο διάλογο);

Βρες την κατάρα, που υπάρχει στο διάλογο

Βάλε σε κανονική σειρά τις λέξεις: μόνον, οι άλλ', 'κ' ελέπ'νε' ς ατόν, ορατή,
ατέν.

Σημασία του ρήματος 'μώ (γαμώ). Εκφράσεις.

Σύνηθες το ρήμα γαμώ στην Ποντιακή Διάλεκτο. Άλλοτε ως υβριστικό και άλ-
λοτε ως επιφώνημα, που δηλώνει έκπληξη. Σ' αυτήν την περίπτωση χρησιμο-
ποιείται ακέφαλο -'μώ, χωρίς βέβαια στο άκουσμά του ο συνομιλητής ή ο
ακροατής να αισθάνεται την απέχθεια, που αυτό προκαλεί.

Παραθέτουμε στη συνέχεια φράσεις, στις οποίες αποτυπώνεται η υβριστική

σημασία του. Εδώ το ρήμα χρησιμοποιείται χωρίς να έχει υποστεί ακρωτηριασμό. Βαρύτατες θεωρούνται οι υβριστικές φράσεις, που αναφέρονται:

α) Στα θεία: Θεός, Χριστός, Παναγία.

β) Σε στενά συγγενικά πρόσωπα: μάνα, αδελφή, γυναίκα.

γ) Σε κτίσματα: σπίτι.

δ) Σε διατροφικά είδη: κυρίως στο μητρικό γάλα (γαμώ το γάλαν τ' εβύζασες).

ε) Σε γυναικεία όργανα: (γαμώ το κιτάρι σ').

Σε αρκετές περιπτώσεις η ύβρη συντελείται και χωρίς την εκφώνηση του επίμαχου ρήματος, το οποίο νοείται εύκολα. Χαρακτηριστικές είναι οι εκφράσεις:

Το Θεό σ'.

Την Παναγία σ'.

Το Χριστό σ'.

Τη μάνας-ι-σ' το μ...ν.

Την αδελφή σ'.

Τη μάνα σ'.

Πέρα από τη χρήση του ρήματος για υβριστικούς λόγους, τούτο χρησιμοποιείται σε επιφωνηματικές εκφράσεις. Προς δήλωση έκπληξης, χωρίς να ενοχλείται ο συνομιλών, π.χ. 'μώ την πίστη σ', 'μώ τον νόμο σ', 'μώ σε, Κέρεκη, 'μώ σε και τον παιδά σ', ατόσον οκνέας πώς εξέβεν; 'Μώ τη μάνα σ', αϊκον δουλειάν 'ίνεται;

Υπάρχει και η περίπτωση χρήσης του ρήματος, όταν ο ομιλών απευθυνόμενος προς συνομιλητή του, του συνιστά να παύσει να ασχολείται με κάτι, το οποίο τον απασχολεί σοβαρά.

Γάμ' τη μάνα τ' (μην ασχολείσαι, παράτα το).

Μερικές φορές άτομο, το οποίο ταλαιπωρήθηκε ή βασανίστηκε αρκετά για να φέρει εις πέρας μια προσπάθειά του, για να δηλώσει την ψυχική και σωματική του δοκιμασία, χρησιμοποιεί την έκφραση: ους να ευτάω ατο, εγαμέθεν η μάνα μ' .

Σημείωση: Η λέξη κιτάριν, η αρχαία κίδαρις, σημαίνει την τιάρα, αλλά και το επιστέγασμα της κεφαλής των ορνίθων, συνήθως πετεινού, καθώς και τη γυναικεία κλειτορίδα. Στη συγκεκριμένη ύβρη ο υβρίζων ασυναίσθητα υπονοεί το γυναικείο ανατομικό όργανο. Εύλογα γεννάται το ερώτημα. Πώς η λέξη κιτάριν διευρύνθηκε αποκτώντας τη σημασία του γυναικείου οργάνου; Είναι βέβαια σύνηθες το φαινόμενο οι ελληνικές λέξεις να πειθαρχούν στον κανόνα της διεύρυνσης της σημασίας τους, η δε πειθαρχία αυτή οφείλεται σε διάφορους λόγους. Στην προκειμένη περίπτωση νομίζουμε ότι ο παράγοντας, που συνετέλεσε σ' αυτή τη διεύρυνση, έχει σχέση με το σχήμα των δυο οργάνων.

Αυτή η αλλαγή σημασίας του ρήματος, ανακαλεί στη μνήμη μας την αθώωση της αρχικής αποκρουστικής σημασίας με τη ρήση των Λατίνων: «*Naturalia non turpia sunt*».

Γ. Κ. Χατζόπουλος

Μάθημα 9ο

Η ξενιτεία.

Στάθη Κ. Χριστοφορίδη-Σάρπογλη.

Γεννήθηκε στο χωριό Κουνάκα της Άνω Ματσούκας το 1905 και πέθανε το 1984 στην Ξηρολίμνη Κοζάνης. Ξεκίνησε να γράφει με την παρότρυνση του Γ. Ζερζελίδη γύρω στο 1950. Το τρίτο έργο του «*Μαύρα καιρούς και μαύρα ημέρας*» εκδόθηκε με την επιμέλεια του γιου του Χριστόφορου Χριστοφορίδη.

Νοσταλγός της γενέτειράς του και των παραδόσεων της έγραψε απλά, ζωντανά και παραστατικά στην Ποντιακή Διάλεκτο -ιδίωμα Ματσούκας- τις αναμνήσεις του από τη γενέθλια γη, τους θρύλους, τα ιστορικά ανέκδοτα και τα παραμύθια.

Στάθης Κ. Χριστοφορίδης.

Τση Ματσούκας ανθρώπ' εζήν'ναν όλ' το ίδιον ζωήν. Με τα χτήνια, με τα πρόατα, με τα χορτάρια, με τα ξύλα, με τα χαρτώματα, με τα καρβώνια, με τα δαδία, με τα παρχάρια και με τα τρα'ωδίας. Πλούσιοι και εφτωχοί 'κ' εχωρίουσαν ασ' στην φορεσίαν. Όλ' το ίδιον, όλ' έναν φορεσίαν εφόρ'ναν. Εφτωχοί κάποτε επέγ'ναν 'ς σην ξενιτείαν κι εφόρ'ναν κι άλλο καλλίον.

Οι πλούσιοι εδούλευαν κι άλλο πολλά, άμα εφτωχοί πα εζήν'ναν. 'Σ σην ξενιτείαν κανείς 'κ' εθέλ'νεν να πάει. Έσαν ευχαριστημέν' 'ν' αποθάν'νε εκεί 'ς σα μέρια τουν κι ασ' σο Γιαζιλί-Ταδίν και κάθεν να μη διαβαίν'νε. Καρίπ'κον ψωμίν να μη τρώγ'νε και να ευρίουν 'ς σον τόπον τ' εγεννέθαν.

'Σ σ' όλια τα μέρια η ξενιτεία βαρύν έν', άμα 'ς ση Ματσούκαν πολλά βαρύν. Έπρεπεν κανείς να μη έχ' εινός κοτού χωράφ', γιά έναν πιθαμήν τσαϊρ' ν' αραεύκεται 'ς σον τουρκικόν τον στρατόν, και φυετά να διαβαίν' 'ς ση Ρουσιάν. Έξεραν 'ς σον τουρκικόν τον στρατόν, που πάγ'νε άλλο οπίσ' 'κί κλώσκουν'.

Και πώς εχπάσκουσαν ασ' σο χωρίον; Επέγ'ναν οπίσ' ατ' όλ' οσπιτιανοί, οι συ'ενοί, οι φίλ', κάποτε όλιον το χωρίον, με τα κλαίητα, άμον το θα πάνε θάφ'ν ατον. Και επέγ'ναν μετ' εκείνον ως το Γιαζιλί-Ταδίν. Αγούρ' εκατηβαίν'ναν ους το Τσεβισλούκ', 'κ' εθέλ'ναν ν' αποχωρίουν. Ως το μεσημέρ' έπιναν απαγκέσ' 'ς σα στράτας. Έπιναν κι ετσάκωναν τα ποκάλα.

Ατός που θ' εξενιτεύκουν, μίαν επέγ'νεν εμπροστά και μίαν οπίσ'. Εκλώσκουν, ετέρ'νεν τα τσούα, τα μέρια τ' ελάστεν από μικρόν παιδίον.

Τον Αέρ', το ΦτεριόνΤα μουχαπέτια τ' εποικεν, έρχουσαν 'ς σο νουν ατ' και τα τραγωδίας τ' ετραγώδεσεν για τα ψηλά τα ραχία 'ς σα λίβια απέσ' κρυμμένα.

«Αφίνουμε υ'είαν», έλεεν κι ετραγώδ'νεν:
Ψηλά ραχιά, κρύα νερά, ορμάνια και κουλάδια,
εσάς θα δονλιατεύ'νε σας κορίτσια και νυφάδια.

«Αφίνουμε υ'είαν» ξαν' έλεεν κι ετραγώδ'νεν:
'Σ σου παρχαρί' τα τσιμένια να έμ' έναν δεντρόπον
κι ασ' ση ρίζα μ' να έβγαινε έναν κρύον νερόπον.
Θα παίρω κι ασ' σα μάραντα κι ασ' όλια τα τουρλία
κι ελάτεν παρεβγάλ' τε με, ε, παρχαρί' πουλία.
Νασάν εκείνο το πουλίν, φωλόπον που 'κ' εχτέθεν,
νέ έχ'τσεν νέ εχάλασεν και νέ εκαρδοποπέθεν.

Και ξαν' έλεεν: «Αφίνουμε υ'είαν σ' όλιον τ' ορμανί' τ' οψίκ'. 'Σ σα χιλιάμορ-
φα πουλία, 'ς σ' όλια τα στράτας, 'ς σ' όλια τα δέντρα, σ' όλιον τη γειτονίαν....»

Εκράναν τα ποκάλα το ρακίν και τ' άλλα πα είχαν ατα 'ς σα τσαντάια και,
σειτά επέγ'ναν, έπιναν, ετραγώδ'ναν και τ' άλλο έκλαιαν. Και τ' εύκαιρα πα εν-
τούν'ναν κι ετσάκωναν απαγκέσ' 'ς σα στράτας και έλεγαν το τουρκικόν το λό-
γον: «Κιτέρ τα κελμέζ ολούρ, κελούρ τα πουλμάζ ολούρ, (=γιά πας κι άλλο 'κ'
έρχεσαι, γιά έρχεσαι και 'κ' ευρίκ'ς)».

Κι επεκεί ετραγώδ'ναν τα τρά'ωδιας τη ξενιτείας:
Σαρίν αρνίν, 'ς σην ξενιτείαν, τσί μα'ερεύ' και φάει σε,
τσι στρών' το κρεβατόπο σου να κείσαι και κοιμάσαι;
Ανάθεμα τη θάλασσαν το έχ' πολλά παπόρια,
χωρίζ' τα μονοστέφανα και κεί'νταν χώρια χώρια.
Γράμμαν γράφτω και στείλω σε, τσιζίν αρύν αρύν-ι
η ξενιτειά σ' ολίγον έν', αροθυμιά σ' βαρύν-ι.
Και πόσα άλλα.....

Και κάποτε πα, σειτά επέγ'ναν, έπιναν, εμεθύν'ναν, εβραδιδιάσκουσαν απαγ-
κέσ' 'ς σα στράτας, εκλώσκουσαν οπίσ'. «Ας πάμε ζούμε έναν ημέραν κι
άλλο, έλεαν. Και με τα χίλια ζόρια και κλαίητα επέγ'ναν 'ς ση Ρουσίαν.' Εστεκαν
εκεί εξ μήνας, έναν χρόνον, όσον έστεκαν, εκλώσκουσαν κι έρχουσαν 'ς ση Μα-
τσούκαν. Ασ' σην Τραπεζούνταν επαίρ'νεν κάθα είς έναν βαρελόπον ρακίν κι
έρχουσαν 'ς σο χωρίον. Το χωρίον όλιον ετοπλαεύκουτον, άμον το θα ευτάγ'νε
χαράν. Έτρωγαν, έπιναν κι εχόρευαν. Ταούλια, ζουρνάδες, κεμεντζέδες.....

Ελάσκουσαν εκέσ' έναν χρόνον δύο, ετελείωναν τα παράδες κι επεκεί εκλώ-
σκουσαν οπίσ'. Κάποιοι κάτ' εγόραζαν κρόλα. Χωραφόπα, τσαίρια....Επολέμαναν
τεϊ να κετδινεύ'νε. Κι άλλ' πα ελάσκουσαν, έτρεχαν 'ς σα τερνέκια, 'ς σα μουχα-
πέτια, 'ς σα χορόντας. Έτρωγαν τα παράδες κι εκλώσκουσαν ξαν' 'ς ση Ρουσίαν.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

τση = της (αναγραμματισμός)

χαρτώματα (τα) = λεπτές σανίδες για κάλυψη στέγης

παρχάρια (τα) = θερινός βοσκότοπος
 κι άλλο καλλίον = καλύτερα
 Γιαζιλί-Τασίν = γραμμένη πέτρα, βράχος ψηλός με επιγραφή στη βάση στην περιοχή Γιαννακάντων, λ. τουρκ. yazma = γράφω < yazılı = γραμμένος
 καρίπ'ς = φτωχός, λ. αραβ. garīb = αλλοδαπός, φτωχός
 κότη' (το) = μονάδα όγκου επτά οκάδων δημητριακών
 αραεύω = ψάχνω, λ. τουρκ. aramak
 αραεύεται 'ς σο στρατόν = αναζήτηση για κατάταξη στον στρατό
 αχπάσκουνταν (αχπάσκουμαι) = ξεκινούσαν για αναχώρηση < αρχ. εκσπώ
 απαγκέσ', επίρ. = πάνω
 ετσάκωναν (τσακώνω, τζακώνω) = σπάζω, τσακίζω, λ. ηχοποίητη
 τσούα = έρημα μέρη, έκφραση νοσταλγίας
 ελάστεν (λάσκουμαι) = περιφερόταν, έκανε βόλτες < ομηρ. ηλάσκω → αλά-
 ομαι
 λίβρα (τα) = σύννεφα < ομηρικ. λείβω = στάζω, χύνω
 ὄνλιατεύνε (ὄνλιατεύω) = δίνουν ζωή
 τῶιμένα (τα) = πρασινάδες, λ. τουρκ. zımen
 οψίκ' (το) = γαμήλια πομπή, πλήθος κόσμου < λ. λατ. obsequium = περιποίηση, χάρη
 σείτα = καθώς, όταν
 εύκαιρα επίθ = άδεια, μεταφ. απερίσκεπτα, εύκαιρα καλαττεύω = λέω ανοησίες
 εύκαιρος έν' = δεν είναι σοβαρός άνθρωπος
 κιτέρ' τα κελμέζ ολούρ, κελούρ τα πουλμάζ ολούρ = ή πας και δεν επιστρέφεις ή επιστρέφεις και δε με βρίσκεις
 σαρίν επίθ.(σαρής, σαρούσσα, σαρίν) = ξανθό, λ. τουρκ. sarı
 τσί, τσίς, ερωτ. αντων. = ποιος
 τῶιζίν (το) = γραμμή, λ. τουρκ. çizgi, μεταφορικά γράμμα, υπογραφή
 αρύν (αραιός, αρύς) = αραιογραμμένο
 αροθυμία (η) = νοσταλγία
 ετοπλαεύκουτουν = μαζεύονταν, λ. τουρκ. toplamak
 ευτάγ'νε (ευτάγω, 'φτάγω) = κάνουν
 τεϊ, τεά = τάχα, λ. τουρκ. deyi
 κετῶινεύ'νε (κετῶινεύω) = να νοικοκυρευτούν, να συντηρηθούν, το ζην = κετῶινεμαν λ. τουρκ. keşinmek
 τερνέκια (τα), τερνέκ' (το) = πανηγύρια, ομήγυρη, λ. τουρκ. dernek

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

Οι Σύνδεσμοι στη Διάλεκτο είναι οι εξής:

α) **Συμπλεκτικοί:** πάλ', πά', και, κι, κ', τσαι, (τσιτακισμός), ούτε-ούτε, γιά για

(γα = είτε), νέ, να (λ. τουρκ. ne), μούδε, μουδέ.

β) **Εναντιωματικοί ή Αντιθετικοί:** άμαν, αμάν, άμα, άμ', αμή, κιάμη, κιάρ', κι άμ'

γ) **Χρονικοί:** άμον, άμα, άμουν, αμούν, αμόν, (= καθώς), αστό, ασ' σου (από + του → απ' του → ασ' σου), αστ', όνταν, οντάς, όντες, όντος, ουντάν, ούστας, όντις, σείτα, σειτάν, προτού, πριχού, αφόντ', αφότε, φότι, απέτι, απέτι, αφού, ως, ους, ώσποτα, ούσποτα, γούσποτα, ώσπου, γούσποντα, γούσπουτα, όσταν, όντεν

δ) **Υποθετικοί:** αν, ανίσως, ανούσους, ανούς, ανούστως, ανίσωστα, αν έν, αν 'κ' έν, κλαν

αμουδά, (αν μη), έκερ, λ. τουρκ. (αν), είντσαν, ούνταν.

ε) **Διαζευκτικοί:** ή, γιά (λ. τουρκ. γα).

στ) **Αντιθετικοί:** άμα, αμά, άμ', κιάμ', όσον, κλαν, αν και.

ζ) **Αιτιολογικοί:** επειδή, αστό, τσούγκι και τσίγκι (διότι) λ. τουρκ., γιατί, μάν-τεμ και μέντεμ madem λ. τουρκ.(επειδή).

η) **Ειδικοί:** ότι, πως, πως ότι, κι (λ. τουρκ. ότι), ντο, το.

θ) **Τελικοί:** να, για να, να, μη.

Επίθετα Γ' κλίσης.

	Ενικός αριθμός		
	Αρσενικό	Θηλυκό	ουδέτερο
Ον.	βαρύς	βαρέσσα	βαρύν
Γεν.	βαρύ (σπάνιο)	βαρέσσας	
Αιτ.	βαρύν	βαρέσσαν	βαρύν

	Πληθυντικός αριθμός		
	Αρσενικό	Θηλυκό	ουδέτερο
Ον.	βαρύδες	ίδιο με αρσενικό	βαρέα
Γεν.	βαρύδων (σπάνιο)		
Αιτ.	βαρύδες		βαρέα

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Ποιο χαρακτηρισμό θα έδινες στους κατοίκους της Ματσούκας;

Βάλε στην κανονική σειρά τις λέξεις: παπόρα, θάλασσαν, έχ', ανάθεμα, πολλά, τη, το.

Μεταγλώττισε στα νέα ελληνικά τη φράση: Το βαρύν πάντα πατεί το λαφρύν.

Τι σημαίνει η παροιμία;

Γράψε όσα επίθετα ξέρεις, που να λήγουν σε -υν.

Μάθημα 10ο

Ο Πορφύρης.

Σάββα Ιωαννίδη.

Ο Σάββας Ιωαννίδης μνημονεύεται μαζί με τον Περικλή Τριανταφυλλίδη ως ένας από τους πρώτους λόγιους, που επιδόθηκαν στη συλλογή ζώντων μνημείων λόγου του Πόντου. Αν και οι αναφορές στο έργο του είναι πολυάριθμες, εντούτοις λίγα γνωρίζουμε για τη ζωή και τη δράση του.

Γεννήθηκε το 1829 στο Ντεμίρτασι (Demirtaş) Προύσης και πέθανε στη Μασσαλία το καλοκαίρι του 1910. Σπούδασε φιλολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, από το οποίο αποφοίτησε το 1857, και έπειτα δίδαξε σε σχολεία της Φιλιππούπολης (Πλόβντιφ), της Κερασούντας και, για μεγαλύτερο διάστημα, στο Φροντιστήριο Τραπεζούντας. Μετά την Τραπεζούντα πήγε στην Προύσα και στη συνέχεια στην Κωνσταντινούπολη, όπου συνέστησε το «Μεσαιωνικό Σύλλογο». Από την αφιέρωση του βιβλίου του *Ιστορία και Στατιστική της Τραπεζούντας και της περί ταύτην χώρας* (1870) προκύπτει ότι ήταν παντρεμένος με την Υπατία Λασκαρίδου. Επίσης αναφέρεται ότι έγραψε μια «Συμβολή» στην ιστορία του αγίου Θεοδώρου του Γαβρά. Ο Ιωαννίδης βρήκε και το περιβόητο χειρόγραφο του έπους του Διγενή Ακρίτα (στην Ιερά Μονή της Παναγίας Σουμελά στον Πόντο), που εξέδωσαν το 1875 στο Παρίσι ο Κωνσταντίνος Σάβας και ο Emil Legrand.

Νασάν τη μάναν πη γεννά τα τράντα χρόνια μίαν
κι ευτάει υιόν τραντέλλενον και νύφεν γαλαφόραν.
Κανείς υιόν 'κ' εγέννεσεν, κανείς υιόν 'κ' εποίκεν,
καλόγγρα υιόν εγέννεσεν απάνου 'ς στον Πορφύρην
-Ατόναν πώς θα λέγομε, ατόν πώς θα καλούμε;
-Ατόν Πορφύρην πέτ' ατον, ατόν Πορφύρ' καλέστεν.
Μονοήμερος έτονε κι έφεεν παξιμάδιν,
διήμερος εγέντονε, έφεεν 'ναν φουντάριν,
πενταήμερος εγέντονε, έφεεν τη φουρνέαν,
τρανταήμερος εγέντονε, εξέβεν κι εκαυχέθεν:
-Εγώ κόρην εγάπεσα και έν' τη βασιλέα.
-Ναι Πόρφυρα, ναι Πόρφυρα, βαρέα μη καυχάσαι,
ο βασιλέ'ς γεράκκ' έχ' στείλει και κυνηγά σε.

Η κυρ Ερή.

Βάι τη μάναν, βάι τη μάναν, βάι την καλήν τη μάναν,
π' είχεν τσοι οκτώ υιούς και την Ερήν την κόρην.

Την κυρ Ερὴν προξέναναν βαρειά μακρά 'ς σα ξένα,
 'σ σα ξένα 'ς σ' ανεγνώριμα 'ς σο μεγάλ' τη Ρωμανίαν.
 Και οι εφτά 'κ' εθέλ'νανε κι ο Κωνσταντίνον θέλει.
 -Άγωμ', αδέλφη μ', άγωμεν 'ς σην καλοριζικίαν.
 Ερὴ κλαίει και θλίφκεται «εγὼ μακρά 'κί πάγω».
 Ναι, ψή μ' έμορφε μ' Κωνσταντή, άδκεμα συντυχαίνεις.
 Αν ποίγ'ν τ' αδέλφα μου χαράν, εμέν τσι στυχαράζ' με;
 Και αν αποθάν' η μάνα μουν, εμέν ποίος καλεί με;
 Ο Κωσταντίνον ώμοσεν 'ς σ' Άια και 'ς σε Ευαγγέλα:
 -Αν κάμ' τ' αδέλφα μουν χαράν, εγὼ σεν στυχαράζω.
 Αν αποθάν' η μάνα μουν, εγὼ εσέν λαλώ σε.
 Έρθεν ο χρόνον δίσεχτον, τα μήνας οργισμένα
 εντάμαν όλ' επέθαναν, εντάμαν όλ' εθάφταν.
 Κλαίει η μάνα τους εφτά, κλαίει και τον Κωνσταντίνον
 π' επαίρεν όρκον κι όμοσμαν κι επήεν ομνυσμένος.
 Ο Κωνσταντίνον ο καλός αφ' κά' γης 'κ' ενεπέμ'νεν.
 Ατόν η γη 'κ' εδέχτεν τον ουδέ και τα θερία.
 Αϊγιώργ'ς δί' ατον άλογον και η Παναγία σέλαν,
 ο Ποιητής δί' α' πνοήν και ατός λαγγεύ' και σ'κούται.
 Επήεν κι επεκούμπηξε 'ς ση κυρ Ερής την πόρταν.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Πορφύρη = χωριό κάτω από τη Λιβερά
 νασάν = ευχή, χαρά σε (να ήμουν σαν)
 'φτάει (ευτάω, φτάω → ευθειάζω < ευθεία) = κάνει
 Τραντέλλενος = τριάντα φορές Έλληνας
 γαλαφόρα (η) = λευκή σαν γάλα, αυτή που παράγει πολύ γάλα
 'κί < ουκί < ουχί, ούτσ' = δεν
 εποίκεν (αόριστος του ευτάω) = έκανε
 ατόναν, ατόν = αυτόν
 καλούμε = θα του δώσουμε όνομα, θα τον βαπτίσουμε
 φουρνέα (η) = φουρνιά
 καυχέθεν (καυχίουμαι, καυχίσκουμαι, καυχισκούμαι) = καυχήθηκε
 έν', ένι (αρχαίο ένεστι) = είναι
 εξέβεν (εκβαίνω > εβγαίνω > εγβαίνω) = βγήκε
 τη βασιλέα = του αυτοκράτορα Ρωμανού
 πέτ' ατον = πείτε του
 τσοι, τσι = τους
 ανιγνώριμα (τα) = άγνωστα, επίθ.
 Ερὴ = φαίνεται πως ήταν βασιλοπούλα της Τραπεζούντας

άγωμ' (αρχαίο άγω) = ας πάμε

'ς σο, 'ς σα (εις το, εις τα) = στο, στα

ψή (η) = ψυχή

συντυχαίνεις (συντζαίνω, συντυχαίνω) από το αρχ. συντυγχάνω = λέγω, συνομιλώ, συναντώ

αν ποιγ'νε = (ποιώ, ποιίγω) = αν κάνουν, αρχ. ποιώ

χαρά (η), χαράντας (τα) = γάμος

τσι = ποιος, ερωτ. αντ. (αναγραμματισμός: τις → τσι)

στυχαράζω = δίνω συχαρίκια, από το συγχαίρω

ώμοσεν (ομνύω, ομνύγω, αόρ. ώμοσα) = έδωσε όρκο, ορκίστηκε

μουν, εμούν = μας

λαλώ = μιλώ, προσκαλώ, οργώνω, τραγουδώ, οδηγώ τα ζώα

αντάμαν = μαζί, επίρ.

αφ'κά' = κάτω, επίρ.

ενεπέμ'νεν (εναπομένω) = έμεινε

δί'ατον = του δίνει

λαγγεύ' (λαγγεύω) = πηδά, μεσν. λαγγεύω = πηδώ (σανσκρ. Δ. Οικονομίδης)

'ς ση (εις τη) = στη

επεκούμπηξε (αποκουμπίζω) = ακούμπησε, στηρίχτηκε

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

Δευτερόκλιτα επίθετα σε: -ος, -ος, -ον και ος, -εσσα, -ον.

		Ενικός αριθμός		
		Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ονομ.		άναλος	ίδιο με αρσενικό	άναλον
Γεν.		άναλονός		άναλονός
Αιτ.		άναλον		άναλον

		Πληθυντικός αριθμός		
		Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ονομ.		άναλοι	ίδιο με αρσενικό	άναλα
Γεν.		αναλίων		αναλίων
Αιτ.		άναλοι		άναλα

Ενικός αριθμός			
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ονομ.	άσκεμος	άσκεμέσσα	άσκεμον
Γεν.	άσκεμου	άσκεμέσσας	άσκεμου
Αιτ.	άσκεμον	άσμεμέσσαν	άσκεμον

Πληθυντικός αριθμός			
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ονομ.	άσκεμοι	Ίδιο με αρσενικό	άσκεμα
Γεν.	άσκεμων		άσκεμων
Αιτ.	άσκεμους		άσκεμα

(Ιστορική Γραμματική της Ποντικής Διαλέκτου, Α. Α. Παπαδόπουλου, σελ. 53-56).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Γράψε στα τρία γένη τα επίθετα βαρύς, μακρύς, οργισμένος, ανεγνώριμος.

Ποιες αρχαίες λέξεις υπάρχουν στο ποίημα η κυρ Ερή;

Ποιο δημοτικό τραγούδι αντιγράφει ο ποιητής;

Ποια η σημασία του όρκου στους Ποντίους; (Για τους όρκους στους Ποντίους δες στο Ε΄ Μέρος «Μνημεία του Λόγου», Παράρτημα).

Γράψε στον άλλο αριθμό τις λέξεις: τραντέλλενον, βαρέα, θέλει, κλαίει, μάνα.

Να μεταφέρεις στα νέα ελληνικά τη φράση: επαίρεν όρκον κι όμοσμαν κι επήεν ομνυσμένος.

Μάθημα 11ο

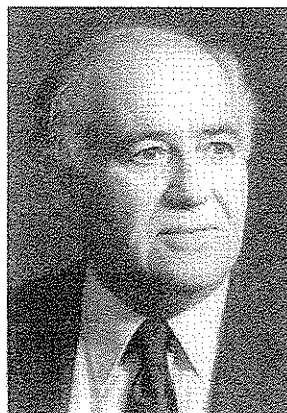
Το Μένεμαν.

Ηλία Α.Τσιρκινίδη,

(από τη συλλογή «Ο Τραβωδάνον», Αθήνα 1990).

Ποιητής και θεατρικός συγγραφέας. Γεννήθηκε το 1915 στο Νοβοροσίσκ της Ρωσίας από γονείς, που κατάγονταν από το χωριό Σταυρίν του Πόντου.

Το 1925 ήρθε στην Ελλάδα και σπούδασε στην ΑΣΟΕ. Διετέλεσε Έπαρχος Σιντικής, Γρεβενών, Παιονίας Κιλκίς, Διδυμοτείχου και Ορεστιάδας, και Νομάρχης Θεσπρωτίας, Λευκάδας και Καβάλας. Για την προσφορά του στην πατρίδα ο Ηλίας Τσιρκινίδης τιμήθηκε με διακρίσεις. Του απονεμήθηκαν το Μετάλλιο Εξαιρέτων Πράξεων, ο Χρυσός Σταυρός του Τάγματος των Ταξιαρχών του Γεωργίου Α΄ και το Παράσημο της Λεγεώνας της Τιμής της Ιταλικής Δημοκρατίας. Οι ποιητικές του συλλογές είναι δύο: «*Το γήτεμαν και άλλα ποιήματα*», που τυπώθηκε στην Αθήνα το 1958, και το «*Μένεμαν και άλλα ποιήματα*», επίσης στην Αθήνα, το 1983. Τα θεατρικά του έργα είναι: «*Το όρωμαν και το κρίμαν*» και «*Δαβίδ ο Μέγας Κομνηνός*».

Ηλίας Α.Τσιρκινίδης.

Τρεις άγγελοι, τρεις άγγελοι μαβία φορεμένοι,
έρθαν 'ς σ' Αβράμ' το ένοικον, έρθανε 'ς σην αυλώναν.
Εκεί 'ς ση μέσ' λεγνόκλαδον δεντρίν και με τα μήλα,
εκεί 'ς ση μέσ' λεγνόν αμπέλ' σταφύλιν φορτωμένον
και 'ς σην εβόραν το τραπέζ' άσπρον μαντήλ' στρωμένον.
Εκεί έρθαν και κάθουνταν τ' οσπίτιν ευλογίζ'νε,
τ' οσπίτιν και τ' οσπιτανούς κι όλεν την εχeteίαν.
'Σ σοι ξέντς και 'ς σ' αγγελόξενους, αγγέλτς καμαρωμένους,
φέρ' Αβράμ'ς το κέρασμαν, δίσκον και με τα μήλα,
μήλα και γεμουρόμηλα και μούσκον το σταφύλιν,
και στέκ' 'ς σο γιάν' παράμερος, βαθέα νουνιγμένος.
«Για τό ποιον έρθαν οι αγγέλ'; Εμάς και ντό μενούνε;»
Η Σάρρα φέρ' το κέρασμαν, νεράντζιν κυδωνάτεν,
κρύον νερόν ασ' σο πεγάδ', καυκίν μαλαματένον
και στέκ' 'ς σο γιάν' παράμερος βαθέα νουνιγμέντσα:
-«Για τό ποιον έρθαν οι αγγέλ', εμάς και ντό μενούνε;
Αγγέλ' εζώσταν σταυρωτά τ' αγγελικά λωρία,

ευλόησαν και το κέρασμα, την βρώσην και την πόσην,
 κι έναν ευχὴν εἶπανε χαρεμένον:
 « Ἄκ'σον, Αβράμ', βουλὴν Θεοῦ και τη Θεοῦ τον λόγον.
 Η Σάρρα θα γεννά υἱόν, φως και χαρά 'ς σ' ομμάτῃ σ',
 φως και χαρά 'ς σο ἐνοικο σ', φως και χαρά 'ς σον κόσμον».
 Η Σάρρα πικρογέλασεν και πονεμέντσα εἶπεν:
 «Εγώ -i-v γηραιόφορος και πώς θα παιδοποιῶ;
 Τερῶ την εμποδέα μου, τερῶ και τ' εμπροκάρδα μ'
 πού θα κρατῶ το γέννεμαν και πού θα κρουν τα πόνα;
 Εγώ και πώς γαλοφορώ και πώς θα βυζαλίζω;
 Τύχην αν εἶχα, 'ς σα καλά τη νεοντῆς τα χρόνα,
 παιδίν θ' εποίνα κι ἀχαρος εγώ 'κί θ' επεμείν'να!
 Χωράφ' ἀχλόν, πετροτόπ', και πώς κρατεῖ τον σπόρον;
 Ξερόκλαδον συκάμενον καρπόν και πώς θα φέρει;»
 «Σάρρα, Θεοῦ το μένεμαν! Θεοῦ η στυχαρία!»
 Ἀγγέλ' ουρανοφώταχτοι κι ουρανοφωταγμένοι,
 ἀσ' σο τραπέζ' εσ' κώθανε κι εχπάστανε να πάνε.
 Αβράμ'ς επαρεξέγκεν ἀτ'ς πέραν πόρτας κι αυλώνας.
 Κι ὅταν 'μακροπιδέβανε, αποκαρδίας εἶπεν:
 «Νόμος τ' εσόν το θέλημαν. Θεέ μ', ευχαριστῶ σε!»
 Η Σάρρα και -v ἀσ' σην χαράν εἰσάδεψεν κι επέμ'νεν,
 ἐκ'σεν και 'ς σην κοιλίαν ἀτ'ς να λαταρίζ' το πλάσμα.
 Εκείνο το φανέρωμαν κι ἀγγελεμπρολασία
 ἔτον το πρωτολάλετον ἀπ' ουρανοῦ σημάδι,
 σημάδ' και πρωτοσήμαδον, Χριστέ μ', 'ς σ' εσόν την ἔλαν!
 Το σταυρωτόν το ζώσιμον με τα χρυσά λωρία,
 μένεμαν και στερέωμαν ουρανοχαραγμένον
 ἔτον ο Τιμόσταυρος, Χριστέ μ', τ' εσόν η δόξα!
 Φως και χαρά 'ς σ' ομμάτῃ μουν! Φως και παρηγορία!

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

μαβία = γαλάζια, λ. τουρκ. mavi
 ἐνοικον (το) = σπίτι, κατοικημένος χώρος (εν + οἶκος)
 εχπάστανε = ξεκινούν για αναχώρηση, ἀχπάσκουμαι < εκσπῶ
 αυλώναν (η) = αυλή, ἀπό το ουσιαστικό αυλώνα
 'ς ση = στη
 Λεγνόν = λεπτό, ἀδύνατο, ἀρχαίο λύνιγος < λύνος
 εβόρα, ἀβόρα, ιβόρα, βόρα = σκιά (βορίζω = λιχνίζω)
 εχτετῆα (η) = το ἔχειν, η περιουσία
 σοι = στους
 γεμυρόμηλα = μήλα της Γεμουράς

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

1. Τονισμός.

Τονιζόμενα μονοσύλλαβα της ποντιακής είναι το ερωτηματικό ντό και το διαζευκτικό γιά και νέ. Τονίζονται κανονικά όλες οι μονοσύλλαβες λέξεις μετά την αποβολή φωνήεντος ή συλλαβής, π.χ. ουκί > 'κί, κάτω > κά', πάνω > πάν'.

Η κλητική σε πολλές περιοχές του Πόντου ανεβάζει τον τόνο και πέρα από την προπαραλήγουσα, κατά παράβαση του νόμου της τρισυλλαβίας.

Σε ρηματικούς τύπους έχουμε διπλό τόνο, π.χ. έπλεκά με, ετίμανάμε. *επίπλεκα με*

Ανέβασμα του τόνου έχουμε και στα ρήματα, όταν προηγείται ερωτηματικό που έπαθε έκθλιψη, π.χ. ντ' έποικες, ντ' έξερω. *νι έφοικες*

Διπλό τόνο έχουμε και στα θηλυκά προπαροξύтона επίθετα, π.χ. έμορφέσσα, άσκεμέσσα. *εμορφεσσα, ασκεμεσσα*

2. Σύνθετες λέξεις.

Οι σύνθετες λέξεις της ποντιακής σχηματίζονται ως εξής:

A. Παρατακτικά σύνθετα, με ονόματα, επίθετα, επιρρήματα και ρήματα.

αλέτριν + ζυγόν → αλετρόζυγον

λύκος + άνθρωπος → λυκάνθρωπος

μόνα + στέφανα → μονοστέφανα

άσπρος + κόκκινος → ασπροκόκκινος

αποκάτου + αφ' κά' → απαναφ' κά' (;)

γελώ + κλαινίζω → γελοκλαινίζω

B. Προσδιοριστικά σύνθετα, το πρώτο συνθετικό προσδιορίζει το δεύτερο.

α + χαρά → άχαρος

άγριος + μήλον → αγρόμηλον

νέος + γάμος → νέγαμος

έξω + ώρα → εξώρας

από + μαθάνω → απομαθάνω

Γ. Κτητικά σύνθετα.

αχαντόριζα

βασιλοπαίδιν

γαμόστολος

ματόπονος

Δ. Αντικειμενικά σύνθετα.

αντροχωρίστρα

χλωροφρώ

σελοκάθουμαι

Ε. Υποκειμενικά σύνθετα.

Θεοδκέπαστος

Ζ. Ρήματα παρασύνθετα.

ασπροφορώ
 δερνοκοπισκούμαι
 γερανοφορώ

(βλ. *Ιστορική Γραμματική της Ποντικής Διαλέκτου*, Α. Α. Παπαδόπουλου, σελ. 139-156).

Τα επίθετα της β' κλίσης είναι τα περισσότερα και υπάγονται σε τρεις κατηγορίες:

α) τρικατάληκτα σε -ός -έσσα -όν (αγαθός -αγαθέσσα -αγαθόν).

β) δικατάληκτα σε -ος και -ιν (ο, η άλαλος), το αργυρίν, σιδερίν, ακλείδιν κ. ά. (βλ. *Ιστορική Γραμματική της Ποντικής Διαλέκτου*, Α. Α. Παπαδόπουλου, σελ. 53-55).

3. Επίθετα β' κλίσης.

	Ενικός αριθμός		
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ον.	καματερός	καματερέσσα	καματερόν
Γεν.	καματερού	καματερέσσας	καματερού
Αιτ.	καματερόν	καματερέσσαν	καματερόν
Κλητ.	καματερέ	καματερέσσα	καματερόν

	Πληθυντικός αριθμός		
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ον.	καματεροί	ίδιο με αρσενικό	καματερά
Γεν.	καματερών		καματερών
Αιτ.	καματερούς		καματερά

	Ενικός αριθμός		
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ον.	καλός	καλέσσα	καλόν
Γεν.	καλού	καλέσσας	καλού
Αιτ.	καλόν	καλέσσαν	καλόν

	Πληθυντικός αριθμός		
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ον.	καλοί	ίδιο με αρσενικό	καλά
Γεν.	καλών		καλών
Αιτ.	καλούς		καλά

	Ενικός αριθμός		
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ον.	έμορφος	έμορφέσσα	έμορφον
Γεν.	έμορφου	έμορφέσσας	έμορφου
Αιτ.	έμορφον	έμορφέσσαν	έμορφον
Κλητ.	έμορφε	έμορφέσσα	έμορφον

	Πληθυντικός αριθμός		
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ον.	έμορφοι	Ίδιο με αρσενικό	έμορφα
Γεν.	έμορφων		έμορφων
Αιτ.	έμορφους		έμορφα

Σημείωση:

Ουδέτερα επίθετα με την ιδιόρρυθμη κατάληξη -ιν, των οποίων δεν υπάρχει ούτε αρσενικό ούτε θηλυκό γένος. Αυτά προήλθαν από παλαιότερα μεσαιωνικά ουδέτερα σε -ιον, -ιν, π.χ. αγάνιν, απαρδάλιν, αργυρίν, ανάλιν, αστόχιν, διλάβιν, σιδερίν, ζευγάριν, κωδώνιν, ακλείδ(ιν) κ. ά.

	Ενικός αριθμός	Πληθυντικός αριθμός
Ον.	το αργυρίν	τα αργυρά
Γεν.	του, τη αργυρί(ου)	των αργυρίων
Αιτ.	το αργυρίν	τα αργυρά

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Ποια τα συναισθήματα του ποιητή;

Είναι εύλογη η απορία της Σάρρας;

Να ετυμολογήσετε τις λέξεις: καματερός, κέρασμαν, βρώσιν, νουνιγμένος, γηραιοφόρος.

Να κλιθεί το επίθετο χαρεμένος στα τρία γένη και στους δυο αριθμούς.

Μάθημα 12ο

Τ' Αεργί το τουμπάρ'.

Αρίσταρχου Τσαμασλίδη.

Το απόσπασμα είναι παρμένο απ' το περιοδικό «Ποντιακό Βήμα» της Ευξείνου Λέσχης Κοζάνης, τεύχος 38. Είναι γραμμένο στο ιδίωμα του Ατάπαζάρ' από το έργο «Θρύλοι και παραδόσεις των Ποντίων της περιοχής Νικομήδειας-Βιθυνίας» (Ατάπαζάρ').

Ί σα παλαιά τα χρόνια η πατρίδα μου ελέγουτου «Ονωριάδα». Εκείτον ανάμεσα 'ς σον Σαγγάριον ποταμόν και 'ς σην Ποντοηράκλειαν και είχεν τρανόν πολιτείαν, τη Θεοδοσιάδα. Οι Τουρκάντ έφαγαν το «Θεό» ασ' σην αρχήν και το «δα» ασ' σο τέλος κι ατώρα λέγ'νε την πολιτείαν «Δούσια». Ανάμεσα Δούσια και Μαυροθάλασσα κείν'ταν δεκαοχτώ ποντιακά χωρία τ' εμέτερα.

Πλαγκεικά' ασ' σα χωρία μουν ευρίεται έναν τουμπάρ' ολοστρόγγυλον, άμον τδορτάν, εκάν χίλα αλταμάδες μάκρος κι άλλ' ατόσα φάρδος, ας λέγομε χίλα μέτρα. Ψηλόν πα όσον τριάντα πατουμάνα, ας λέγομε εξήντα μέτρα. Όλον απάν' 'ς σην τεπέν ατώρα έν' έναν γκιόλ', εκάν εκατόν μέτρα φάρδος κι άλλ' ατόσα μάκρος. Πόσον βαθύν έν', πελλίν 'κ' έν'.

Ί σα παλαιά τα χρόνια 'ς σο τουμπάρ' απάν' γκιόλ' 'κ' έτονε. Ί σην τεπέν απάν', ψηλά, έστεκεν πεντάμορφον εγκλησία, τ' Αεργί'. Όταν οι Τούρκ' επήραν τη Ρωμανίαν και την Πόλ', Αέρτς εβούλιαξεν την εγκλησίαν ατ' βαθέα 'ς σο τουμπάρ' και από πάν' τη βρεχίς τα νερά εποίκαν το γκιόλ'. Εκείνος πα εκαβάλ' κειψεν τ' άσπρον τ' άλογον ατ' κι επέταξεν 'ς σα επουράνια. Εξέρετεν πως Αέρτς έν' τ' εμέτερον. Ί σην Νικομήδειαν εμαρτύρεσεν.

Νέισα το γκιόλ' βαθύν, με κατενόν νερόν, μίαν παρλαεύ' και μίαν τσιλτιλίζ'. Όταν έν' καλός καιρός και τα νερά ησυχάζ'νε και ελέπ'ς άμον αίτέντς, φάνθεται τ' εγκλησίας η σκεπή, φωτάζ' άμον τον ήλον. Πολλοί εντώκαν βουτίαν, άμαν 'κ' επόρεσαν να βουλιούνταν και να φτάν'νε ως την εγκλησίαν.

Παλαιά χρόνια ευρέθεν ένας τελίγανλης, τη πάππος-ι-μ' ο λυκοπάππον. Ατός εβουλίεν κι έφτασεν 'ς σ' εγκλησίας την πόρταν. Όταν τερεί, ντο τερεί! Θάμαν Θεού πρε...! Τα νερά φτάν'νε ως τ' εγκλησίας την πόρταν, η πόρτα ολάνοιχτος, κι απέσ' 'ς σην εγκλησίαν 'κί μπαίν'νε. Άγουρος εσέβεν απέσ' κι αποσβολώθεν. Ντό είδεν! Χρυσά βιβλία με αργυρά γράμματα, δισκοπότηρα μαλαματένα, εικόνας όλον διαμάντα και μαργαριτάρα. Τέμπλα, δεσποτικά, παγκάρια, εικονοστάσια....Αγγέλ' εκατήβαν κι ιστόρ'σαν αϊκον εγκλησίαν.

Τέλος 'ς σον πολυέλαιον αφ'κά' στίβας στίβας τα φλωρία και τα κωνσταντινάτα. Ο παιδάς ετάλεψεν, εγόμωσεν τα τσόπες και τα κόρφους ατ' και πάει να φεύ', να βγαίν' 'ς σον απάν' τον κόσμον.

Μόλις εσούμωσεν 'ς σην πόρταν, ξάν' θάμαν. Κρανκ.....η πόρτα εσφαλίεν.
Άγουρον εντώκεν επήρεν, η πόρτα 'κί ανοίχκεται. Επουγαλεύτεν. Εξέγκεν, εθέ-
κεν τα φλωρία 'ς σον τόπον ατουν και χραπ...η πόρτα ενοίγεν. Αέτς'ο τελίγανλης
εξέβεν με εύκαιρα χέρα.

Απ' εκεί κανείς τιδέν 'κ' επορεί να παίρ'. Αέρτς καλά φυλάττ' την εγκλησίαν
και την κληρονομίαν ατ'.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

πλαγκεικά', πλαγκαικά' = λίγο παραπέρα
τουμπάρ' (το), τουμπάριν, τουμπίν = προεξοχή εδάφους, πετρώδης λόφος,
από την ελληνική τύμβος
τσορτάν (το) = βώλος μυζήθρας ξεραμένος στον ήλιο, αρμεν. Chor ξερό + ταν
(Δ. Οικονομίδης, Καραποτόσογλου)
αλταμάδες = απλωτά βήματα για μέτρημα, λ. τουρκ. altama = πήδημα
πατμάνα (τα), πατουμάν' (το) = μονάδα βάρους έξι οκάδων, εδώ ύψος δύο
μέτρα, λ. τουρκ. batman
τεπέ (η) = λόφος, κορυφή, λ. τουρκ. tepe
γκιόλ', κιόλιν, κιόλ' (το) = λίμνη, λ. τουρκ. göl
πελλίν = φανερό, λ. τουρκ. belli. Σχετ.φράση: πενλίν 'κ' έν' = δεν είναι φανερό
νέισα = τέλος πάντων, λοιπόν, λ. τουρκ. neise
κατενόν = καθαρό, διαυγές, μεταφορικά άδολο
παρλαεύ' (παρλαεύω) = λάμπει, γυαλίζει, λ. τουρκ. parlamak
τσίλιτιλίζ', (τσίλιτιλίζω, τσίαρτιλίζω, τσίαρτουλίζω) = γυαλίζει, λαμπυρίζει, αγν.
ετύμου
βουλίουνταν (βουλίουμαι, βουλίζω, βολίζω) = βυθίζομαι, καταδύομαι
τελίγανλης, τελίκανλης = έφηβος, παλληκάρι, λ. τουρκ. delikanlı, στα νεοελ-
ληνικά πέρασε ως δεληκανής
λυκοπάππον = προπάππος
ιστόρτσαν (ιστορίζω) = ζωγράφισαν, αρχ. ιστορώ
επουγαλεύτεν (πουγαλεύομαι) = αγανάκτησε, καταπονήθηκε, ταλαιπω-
ρήθηκε, λ. τουρκ. buğalmak
αϊκος, αϊτικός, αγίκος, αϊτ'κος, αγίτικός, αγέκος = τέτοιος
ετάλεψεν (ταλεύω) = άρπαξε και όρμησε, μαζί με άλλο ρήμα επιτείνει τη ση-
μασία του ρήματος, λ. τουρκ. dalmak = εισδύω

ΦΡΑΣΕΙΣ

Η μερμήκα πα με τ' εκείνές το γαντάρ' σεράντα πατμάνα έρθεν.
Τη κάτας τ' ομμάτα τη νύχταν τσοαρτιλίζ'νε.
Αναστορώ τα παλαιά.
Ετάλεψεν ο νους-ι-μ'.
Πολλά βαθέα μη ταλεύ'ς.

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

Δευτερόκλιτα επίθετα σε-ός και -ός.

		Ενικός αριθμός	
Ον.	εύκαιρος	εύκαιρέσσα	εύκαιρον
Γεν.	εύκαιρου	εύκαιρέσσας	εύκαιρου
Αιτ.	εύκαιρον	εύκαιρέσσα	εύκαιρον
Κλητ.	εύκαιρε	εύκαιρέσσα	εύκαιρον

		Πληθυντικός αριθμός	
Ον.	εύκαιροι	ίδιο με αρσενικό	εύκαιρα
Γεν.	εύκαιρων		εύκαιρων
Αιτ.	εύκαιρους		εύκαιρα

		Ενικός αριθμός	
Ον.	κατενός	κατενέσσα	κατενόν
Γεν.	κατενού	κατενέσσας	κατενού
Αιτ.	κατενόν	κατενέσσαν	κατενόν
Κλητ.	κατενέ	κατενέσσα	κατενόν

		Πληθυντικός αριθμός	
Ον.	κατενοί	ίδιο με αρσενικό	κατενά
Γεν.	κατενών		κατενών
Αιτ.	κατενούς		κατενά

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Βρες λέξεις, που στον πληθυντικό αλλάζουν γένος.

Γράψε στον πληθυντικό τις λέξεις: η πόρτα, το μέτρον, η πολιτεία, το θάμαν, καιρός, στίβα.

Ποια η σχέση Ποντίων και Αγίου Γεωργίου; Πώς τον θεωρούσαν; Γνωρίζεις καμιά σχετική παράδοση;

Βάλε στην κανονική σειρά τις λέξεις: πως, Αέρτς, εξέρετεν, έν, τ' εμέτερον.

Ποιες οι ξένες λέξεις του κειμένου;

Μάθημα 13ο

«Ο κούκουδας» (ο κούκος).

Βέρας Αντωνιάδου-Κεσίδου.

Η ιστορία του Κούκουδα είναι αληθινή. Ο Ηλίας Βοϊβοτίδης, «ο Κούκουδας», θυσίασε το μωρό του, για να γλυτώσει το χωριό ολόκληρο, που ήταν κρυμμένο σε μια σπηλιά. Η υπέρτατη μορφή του ηρωισμού. Πέθανε στην Οινόη της Καστοριάς, όπου εγκαταστάθηκε μετά την ανταλλαγή.

Η Βέρα Αντωνιάδου-Κεσίδου γεννήθηκε στον Πολυπλάτανο Φλώρινας το 1940. Πατέρας της ο Αλέξανδρος Αντωνιάδης και μητέρα της η Ελένη, το γένος Σελεμίδη. Τελείωσε το Γυμνάσιο και την Παιδαγωγική Ακαδημία Φλώρινας και δίδαξε σε χωριά της Πτολεμίδας, της Νάουσας, της Αττικής και της Θεσσαλονίκης.

Μετεκπαιδεύτηκε στο Μαράσλειο Διδασκαλείο και στη Σχολή Δημοσιογραφίας.

Εργάστηκε στο Παιδαγωγικό τμήμα Δασκάλων του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κοντά στον καθηγητή Χρίστο Τσολάκη. Ήταν παντρεμένη με τον Οικονομολόγο καθηγητή Αντώνη Κεσίδα και έχει ένα γιο, τον Αλέξανδρο. Ασχολήθηκε με λαογραφικές και ιστορικές καταγραφές και τη μελέτη της Ποντιακής Διαλέκτου. Καρπός αυτής της δουλειάς τα βιβλία της, που έγιναν δεκτά με ενθουσιασμό από κριτικούς και κοινό και έδωσαν νέα πνοή στην Ποντιακή Λογοτεχνία. Έργα της είναι: «Κορίτσο' παιδίν», διηγήματα, Κώδικας 1994, 1995, 2001, «Ο Κούκουδας», θεατρικό, Κώδικας 1997, «Μαθήματα Ποντιακής Διαλέκτου», Αδελφοί Κυριακίδη 2001.

Μίαν ενούντσεν ν' αφήν'το μωρόν 'ς σ' ενός σπενταμί' τη ρίζαν. Τ' άχαρον την κλαίη 'κί αφήν'. Κι αν ευρήκ'ν ατο οι Τουρκάντ; Άπιστον θα γίνεται, έναν ημέραν θα τουρκίζ'. Τερει τον ουρανόν,Θεέ μ', είπεν, άμαν ο Θεόν πολλά ψηλά έτον και νέ έλεπεν νέ έκουεν τη Ρωμανίας τα πάθα. Το μωρόν ξαν' κλαίει. Τα λαλίας και τα τυφέκα σιμών'νε. Εμπροστά το ποτάμ' αντιβουίζ'. Θεέ μ', ξαν' είπεν, αβάφτιγον πα έν'. Εσίμωσεν 'ς σο νερόν. Τερει το μωρόν, φωταχτέρα, άμον άγγελος.

Βαφτίζεται ο δούλος του Θεού Άγγελος, είπεν, εις το όνομα του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος.....Μίαν, δύο, τρία φορές, και έβαλεν το γουντάχ', 'ς σο νερόν. Η κλαίη εστάθεν. Εσκέπασεν με το γεργανόπον τον πρόσωπον

Βέρα Αντωνιάδου-Κεσίδου.

αθε να μη ελέπ' ατο. Θεέμ', σ'χώρ'τον δούλο σου, τον αμαρτωλόν. Εσύ εθυσίασες τον Υιόν σου για τ'ς ανθρώπ'ς κι εγώ, αμαρτωλόν το μωρό μ' για το χωρίον. Καλλίον αποθαμένον, παρά ζωντανόν και άπιστον.

Εκράτεσεν το γουντάχ' αφκά' ς σο νερόν. Το μωρόν ετσαπαλάειψεν. Ενετριχίασεν. Τα χέρα τ' εχαλάρουναν...έρθεν το μωρόν απαγκέσ' ς σο νερόν... .κι έναν κλαίη, έναν λαλόπον....κουγ.....κουγ... 'κ' έτον λαλόπον, γιοκ 'κ' έτον κλαίη, το ψόπον αθε έτον π' επέταξεν.....

Τα ραχία ετρόμαξαν, αέρας εκόπεν, τα δέντρα έκλισαν κά' τα κλαδιά τουν κι η γη ανατριχίασεν. Κι ο Απόστολον με το γουντάχ' ς την αγκάλαν ατ' τερει το νερόν.....Ευτάξει έναν πόδαν να ρούζ' ς σο νερόν, να σκοτών'την κεντήν ατ'... ..άμαν τα συντελέας ατ' εκόπαν κι ερούξεν απέσ' ς σα καφούλα ς την ποταμάκρην.

Εκεί εύραν ατον, όντες εδέβεν ο φόβον. Αέτσ' εγλύτωσησεν το χωρίον και με τα πολλά έφτασαν ς την θάλασσαν κι έρθαν ς την Ελλάδαν.

Απόστολον ημέρας και νύχτας αποθαμένος ζωντανός. Νέ έτρωεν και νέ έπιεν, άμον λωλός. Διατρούς και διατρικά και ανοιχτήδες πουθεν 'κ' εφέκαν, άμαν χαϊρ' 'κ' είδεν. Όντες ερχίνεσεν να καλατδέύ' κουγ...κουγ έλεεν. Εθαρρείς η κλαίη τη μωρί' επέμ'νεν ς την καρδίαν ατ'.

Ούλ' επόνεσαν ατον. Άμα τα χρόνα έρθαν κι εδέβαν κι ο κόσμον ενέσπαλεν το καλόν ντ' εποίκεν ατ' ς Απόστολον. Ανασπάλλ' ολήγορα ο κόσμον. Μαναχόν ατός 'κ' ενέσπαλεν. Και πώς ν' ανασπάλλ' ατο! Τέρτ' που 'κί λαρούται.

Ακόμαν κι ατώρα, όντες πάει να καλατδέύ' κουγ..κουγ....εθαρρείς κάποιος σπίγγ' τη γούλαν ατ', να φουρκίζ' ατον....κουγ.....κουγ...κουγ.....άμον το ψυχομάχημαν τη μωρί'.....άμον τη λαλίαν του «Κούκουδα» ντο μοιρολογά τα νύχτας... .Αέτσ' εκόλτσαν ατον «Κούκουδα».

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

ενούντσεν (νουνίζω) = σκέφτηκε

σπενταμί' = ο σφένδαμος

άχαρον = δυστυχής, στερητικό α + χαρά

νε..νε = ούτε ούτε, συμπλεκτικός σύνδεσμος, λ. περσ. ne

λαλίας (τα) = φωνές, η λαλία, τα λαλίας

φωταχτέρα (η) = πράγμα που ακτινοβολεί

γουντάχ' (το) = σπαραγανωμένο βρέφος, λ. μεσν. κοντάκιον

κλαίη (η) = κλάμα, κλάψιμο

γεργανόπον (το) = παπλωματάκι, λ. τουρκ. yorgan > γιοργάν > γεργανόπον

αθε = του, προσωπ. αντ. γ' προσώπου

καλλίον = καλύτερα

ετσαπαλάειψεν (τσαπαλαεύω) = σπαρτάρησε, έκανε κίνηση, λ. τουρκ. çabalamak

απαγκέσ' = πάνω πάνω, επίρρημα τοπικό

λαλόπον (το) = φωνούλα, λαλία, λαλώ = μιλώ, οδηγώ τα ζώα και οργώνω (λά-
λεμαν = όργωμα)
πόδα (η) = το βήμα, ίχνος ποδιού
κεντή, κιαντή = ο εαυτός μου, λ. τουρκ. kendi
συντελέας (τα) = οι σωματικές και ηθικές δυνάμεις
καφούλα (τα) = οι θάμνοι, λ. τουρκ. kafıl < kafıl = θαμνώδης περιοχή (Καρα-
ποτόσογλου)
αέτσ', αέτσι = έτσι
λωλός (ο) = τραυλός, κωφάλαλος, ολωλός < όλλυμαι
ανοιχτήδες (οι) = τα μέντιουμ, συνώνυμη φαλτσήδες (μοίρα), λ. τουρκ. fal
πουδέν, πουθέν = πουθενά
ανασπάλλ' (ανασπάλλω < ανά + σφάλλω) = ξεχνά
λαρούται (λαρούμα < ιλαρώ) = γίνεται καλά, γιατρεύεται
καλατσέύ' (καλατσέύω < kelesci, παλιό οθωμανικό = μιλάει, συνώνυμο γου-
νουσεύω
γούλα (η) = λαιμός λ. λατ. gula
εκόλτσαν (κολλίζω) = δίνω όνομα, βγάζω παρατσούκλι, αλλά και κολλίζω το
γάλα, καθώς και κολλίζω τ' άψιμον (ανάβω φωτιά)

Φράσεις

Απαγκέσ' πάει = είναι χαζός.
Άμον ζου άλειμμαν έρ'ται απαγκέσ'. Για άνθρωπο που είναι ένοχος και συγ-
καλύπτεται.
Έν' απαγκέσ' = είναι επιπόλαιος.
Απαγκέσ' είπα το = το είπα επιπόλαια, χωρίς να το σκεφτώ.

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

Δεύτερη κλίση Ουσιαστικών.

Η δεύτερη κλίση ουσιαστικών έχει ονόματα αρσενικά σε -ος και ουδέτερα σε -ον και -ιν.

Αρσενικά

Ενικός αριθμός

Όνομ.	ο άνθρωπος, άνθρωπον	ο πάππον
Γεν.	του ανθρώπ(ου), ανθρωπί(ου)	του, τη πάππονος
Αιτ.	τον άνθρωπο(ν)	τον πάππον, παππούν
Κλητ.	άνθρωπε	πάππε, παππού

Πληθυντικός αριθμός

Όνομ.	οι ανθρώπ(οι)	οι πάπποι, παππούδες
Γεν.	των ανθρώπων, ανθρωπίων	των, τη παππουδίων
Αιτ.	τους ανθρώπ(ου)ς	τους, τοι, τσοι παππούδες
Κλητ.	άνθρωποι	παππούδες

Ενικός αριθμός

Όνομ.	ο αβάφτιγος	ο ρδάκον
Γεν.	του αβάφτιγου	του, τη ρδάκονος
Αιτ.	τον αβάφτιγο(ν)	τον ρδάκον
Κλητ.	ρδάκε	

Πληθυντικός αριθμός

Όνομ.	οι αβάφτιγοι	οι ρδάκ'(οι)
Γεν.	των αβάφτιγων	των, τη ρδακίων
Αιτ.	τους αβάφτιγους	τους, τοι, τσοι ρδάκους, ρδάκ'ς

Ουδέτερα

Ενικός αριθμός

Όνομ.	το μωρόν	το ξύλον	το χτήνον	το χωράφ'(ιν)
Γεν.	του, τη μωρί(ου)	του, τη ξυλί(ου)	του, τη χτηνί(ου)	του, τη χωραφί(ου)
Αιτ.	το μωρόν	το ξύλον	το χτήνον	το χωράφ'(ιν)

Πληθυντικός αριθμός

Όνομ.	τα μωρά	τα ξύλα	τα χτήνα	τα χωράφα
Γεν.	των μωρίων	των ξύλων, ξυλίων	των χτηνίων	των χωραφίων
Αιτ.	τα μωρά	τα ξύλα	τα χτήνα	τα χωράφα
Κλητ.	μωρόν			

(βλ. *Ιστορική Γραμματική της Ποντικής Διαλέκτου*, Α. Α. Παπαδόπουλου, σελ. 46-49).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Εγκρίνετε την πράξη του Ηλία Βοϊβοτίδη; Έχετε ακούσει από παπούδες ή γονείς παρόμοια περιστατικά; Να τα καταγράψετε.

Να βρείτε τα ρήματα, από τα οποία παράγονται τα ονόματα: λαλία, κλαίη, κόψιμο, καλατζή.

Βάλτε στη σειρά τις λέξεις: λαλία, 'κί ασ' σο στόμαν ατ' εβγών'.

Αποδώστε στα Νέα Ελληνικά τη φράση: Το μωρόν εφουρκίεν και έρ'θεν απαγκέσ'.

Να κλίνετε το ουσιαστικό νερόν και στους δύο αριθμούς και να σχηματίσετε σύνθετες λέξεις με αυτό.